

Mádl Ferenc és a magyar nemzetközi magánjog*

Bevezetés

Egy magát vasfüggönnyel körülzáró rendszernek nincs szüksége nemzetközi magánjogra – vagy legalábbis, az ilyen rendszer irányítói így gondolják. Ékes példa erre Szászy István (1899-1976) tragikusan megszakadt professzori pályája.¹ A nemzetközi magánjog tudományát világszínvonalon művelő professzort,² kora legkiválóbb törvénytervezetének³ alkotóját 1950-ben, a professzori életút csúcán megfosztották katedrájától és eltávolították az egyetemről. Éveknek kellett eltelnie ahhoz, hogy a nemzetközi magánjog oktatási diszciplínaként a hátsó kapun ismét bebocsátást nyerjen egyes közgazdász szakokon⁴ és a budapesti jogi karon.⁵ Ilyen előzmények után, egy újabb évtized elteltével, „új időknek új dalaival” robbant be a magyar tudományos életbe, majd jelent meg az egyetemi katedrán Mádl Ferenc. A meglehetősen ideologikus (értsd: marxizáló) töltetű és – jó esetben – jogpozitivistá előadások korában széles gazdasági-társadalmi alapon és imponáló kulturális kontextusban tárgyalta anyagát. Jelenlétében a szellem napvilága ragyogta be az Egyetem téri épület bizony szürke hangulatú tantermét. Gyakran már témaválasztása is több mint szokatlan volt az időtájt. Kevesen vállalkoztak nálunk az Európai Gazdasági Közösség gazdasági joganyagának beható bemutatására, még ritkább volt az a tárgyilagos, sőt pozitív tárgyalásmód, amely Mádl Ferenc európai kereskedelmi jogi előadásait jellemezte.⁶ Hallgatói rajongtak tanárukért, még az írásbeli számonkérés szigora sem riasztotta őket. A Kar világitó

*Az ELTE Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszéke által 2021. május 28-án rendezett Mádl Ferenc Emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett szövege, amely a Magyar Jog 2021. évi 7-8. számában jelenik meg.

¹ A Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya és a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet 2020. szeptember 16-án Szászy István Emlékkonferenciát rendezett. Az ezen a konferencián elhangzott előadásokat nyomtatásban lásd: MENYHÁRD Attila: *Szászy István: A kötelmi jog tanai – egy megkésett recenzió*. Polgári Jog 2020/9-10. sz.; VERESS Emőd: *Megjegyzések Szászy Istvánról, a magyar polgári jog általános részéről és az összehasonlító jog szerepéről*. Jogtudományi Közlöny 2021, 49-55. o.; VÉKÁS Lajos: *Szászy István törvénytervezete a nemzetközi magánjog kodifikációjának történeti tükrében*. Jogtudományi Közlöny 2020, 185-190. o. Szászy István tudományos életrajzához lásd BURIÁN László igen alapos áttekintést nyújtó tanulmányát: *Szászy István (1899-1976)*. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok, II. kötet*. MF Könyvek 17, Professzorok Háza, Budapest 2001, 147-168. o.

² SZÁSZY István: *Nemzetközi magánjog*. MTA/Sylvester: Budapest 1938; SZÁSZY István: *Magyar nemzetközi magánjog*, in: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Magánjog, Első kötet: Általános rész, Személyek*. Grill: Budapest 1941, 374-476. o.

³ SZÁSZY István: *Magyar nemzetközi magánjog – Törvénytervezet és indokolás*. Egyetemi Nyomda, Budapest 1948, 174 p. A Tervezet méltatásához lásd ARATÓ Endre: *Zur Kodifikationstechnik des IPR, besonders im ungarischen Entwurf von 1948*. *RabelsZ* 1952, 1-19. o.; VÉKÁS Lajos: *A kollíziós jog kodifikációjának elveihez*. Jogtudományi Közlöny 1970, 651-661. o.; VÉKÁS Lajos: 1. l.j.-ben i. m.

⁴ RÉCZEI László: *Nemzetközi magánjog*. Tankönyvkiadó: Budapest, 1955 (további kiadások: 1959, 1961).

⁵ VILÁGHY Miklós: *Bevezetés a nemzetközi magánjogba*. Tankönyvkiadó: Budapest, 1966.

⁶ MÁDL Ferenc: *Az Európai Gazdasági Közösség Joga*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1974.

fáklyájaként tisztelte Őt kollégáinak többsége is. Ehhez hozzájárult megnyerő személyisége: szerénysége, közvetlensége, nyitottsága, empátiája. Voltak persze olyanok, akik – ma már nyelvileg is alig érthetően: pejoratív értelemben – az „angolszász vonal képviselőjének” nevezve Őt, nehezíteni kívánták tanári munkáját.

I.

Mádl Ferenc első monografikus műve a deliktuális kártérítési felelősség történetét tárgyalta;⁷ a monumentális alkotás ma is megkerülhetetlen kiindulópont a téma kutatói számára. Nemzetközi magánjogi tudományos kutatásainak első eredményeit 1966-ban egy kismonográfiában foglalta össze. A mű középpontjában a *külkereskedelem magánjoga* állt. Arra tekintettel, hogy a külkereskedelmi tevékenység az adott korban *állami monopólium* volt, azt kizárólag e célra létrehozott állami vállalatok végezheték, a könyv közel egyharmada e kérdést járja körül.⁸ Ennek ma már csak történeti értéke van. Kiemeljük mégis, hogy a maga idejében úttörő volt a szerző komplex összefoglalása a külkereskedelmi monopólium gazdaságpolitikai és alkotmányjogi alapjairól, szervezetéről, továbbá a tervekötöztetett külkereskedelmi vállalatok jogi státusáról és szerződéseiről. A tanulmány a nemzetközi kollíziós jogot érti nemzetközi magánjog alatt, és ezért a külkereskedelem gyakorlása körében felmerülő kollíziós jogi kérdéseket elemzi. A témára tekintettel érthetően, a nemzetközi szerződési jog kapusúlyponti helyet a könyvben.⁹ Ezt megelőzően foglalkozik a szerző a személyek¹⁰ és a tulajdonjog¹¹ kollíziós jogi kérdéseivel, továbbá a szellemi alkotások¹² nemzetközi jogi védelmével. Zárásként a könyv három általános kollíziós jogi kérdést is elemez: a közrend védelmét, a minősítést és a *renvoit*.¹³ Mádl munkája a magyar jogirodalom (*Szászy, Réczei*), a magyar jogszabályok és a magyar bírói gyakorlat bemutatása mellett minden téma tárgyalásánál kitér a külföldi jogok és jogirodalmi nézetek ismertetésére is; azt lehet mondani, hogy a mű a korabeli nemzetközi magánjog tömör összefoglalása – a család jog és az öröklési jog nélkül.

II.

⁷ MÁDL Ferenc: *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében*. Akadémiai: Budapest 1964. Korai tanulmányai közül feltétlenül említeni kell MÁDL Ferenc: *Magyarország első polgári törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében*. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei X (1960) 3-88. o.

⁸ MÁDL Ferenc: *Külkereskedelmi monopólium – Nemzetközi magánjog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest 1966, a továbbiakban: MÁDL: *Külkereskedelmi monopólium*.

⁹ MÁDL: *Külkereskedelmi monopólium*, 146-247. o.

¹⁰ Uo., 85-113. o.

¹¹ Uo., 114-125. o.

¹² Uo., 126-145. o.

¹³ Uo., 248-270. o.

Mádl Ferenc tudományos pályájára jelentős hatást gyakorolt egy Ford ösztöndíj elnyerése, amely az 1960-as években magyar kutatók számára egészen kivételes lehetőséget nyitott *amerikai kutatómunkára*. Az ösztöndíj segítségével 1967-ben egy tanévet tölthetett a University of California Berkeley-i kampuszán, Albert A. Ehrenzweig intézetében. Az amerikai nemzetközi magánjog tudománya már évek óta forrongott az idő tájt, meghaladottnak tekintette a kollíziós jog hagyományos módszerét. Mások mellett Cavers, Currie, Leflar, von Mehren, Reese forradalmi gondolatokkal, lényegi változásokat sürgető elméletekkel kívánták megújítani a klasszikus kollíziós nemzetközi magánjog kétségtelenül kissé berozsdásodott eszköztárát.¹⁴ S az amerikai viharok hullámai hamarosan átcsaptak Európába is.¹⁵ Maga Ehrenzweig szintén változtatni akart, de elvetette az addigi reformjavaslatokat és más irányt jelölt ki.¹⁶

1. Az Ehrenzweig mellett eltöltött vendégprofesszori időszak hatását tükrözi Mádl Ferencnek *Vívódás a valósággal a nemzetközi magánjogban* című tudományos dolgozata.¹⁷ A tanulmány a hagyományos kollíziós nemzetközi magánjog klasszikus összefoglalásának tekintett munkából, Ernst Rabel magnum opus-ából indul ki,¹⁸ és azzal veti össze Ehrenzweig szintén nagyigényű művét,¹⁹ amely meg kívánta haladni a korábbi teóriát, és egyúttal vitába szállt, sőt le kívánt számolni az amerikai doktrínában és judikatúrában megjelent forradalmi gondolatokkal (*choice-of-law revolution*) is. Mádl írásának nemzetközi politikai hátterét a II. világháborút követően egymásnak feszülő két katonai és ideológiai tábor közötti feszültség némi enyhülése adta. Érthető ezért, hogy a tanulmány is reflektál minden olyan jelenségre, amely a jogtudományban, így Ehrenzweig művében ezt a tendenciát követi: a békés koegzisztenciát segíti, a

¹⁴ CAVERS, David F.: *The Choice-of-Law Process*. Ann Arbor, 1965; CURRIE, Brainerd: *Selected Essays on the Conflict of Laws*. Durham, 1963; LEFLAR, Robert A.: *Choice-Influencing Considerations in Conflicts Law*. New York University Law Review 41(1966) 267-301. o.; VON MEHREN, Arthur T./TRAUTMAN, Donald T.: *The Law of Multistate Problems – Cases and Materials on Conflict of Laws*. Boston 1965; REESE, Willis L. M.: *Conflict of Laws and the Restatement Second*. Law and Contemporary Problems 28 (1963) 679-699. o. EHRENZWEIG, Albert A.: *Private International Law, General Part*. New York, 1967, a továbbiakban: Ehrenzweig: General Part. Visszatekintő értékelő bemutatás: SYMEONIDES, Symeon C.: *The American Choice-of-Law Revolution: Past, Present and Future*. Martinus Nijhoff: Leiden 2006.

¹⁵ JOERGES, Christian: *Zum Funktionswandel des Kollisionsrechts – Die „Governmental Interest Analysis” und die „Krise des Internationalen Privatrechts”*. Berlin–Tübingen, 1971; JUENGER, Friedrich K.: *Zum Wandel des Internationalen Privatrechts*. Karlsruhe 1974.

¹⁶ EHRENZWEIG: General Part; EHRENZWEIG, Albert A.: *A Counter-revolution in Conflicts Law? From Beale to Cavers*. Harvard Law Review 80 (1966) 377-401. o.; EHRENZWEIG, Albert A.: *Local and Moral Data in the Conflict of Laws – Terra Incognita*. Buffalo Law Review 16 (1966) 55-60. o.

¹⁷ MÁDL Ferenc: *Vívódás a valósággal a nemzetközi magánjogban*. Állam- és Jogtudomány. 12 (1969) 65-95. o., a továbbiakban: MÁDL: *Vívódás*.

¹⁸ RABEL, Ernst: *The Conflict of Laws – A Comparative Study I-IV*. Ann Arbor, 1945-1958, 2. kiadás: 1958-1964.

¹⁹ EHRENZWEIG: *General Part*.

szocialista jogtudomány nézeteinek közvetítését vállalja és szorgalmazza, a szocialista jogintézmények diszkriminációjának fokozatos feloldását mozdítja elő.²⁰

2. *Ehrenzweig* szerint az egész amerikai nemzetközi magánjogi forradalom kiindulópontja hibás, tekintve, hogy a tradicionális kapcsolóelv tulajdonképpen csak a deliktuális kártérítési jog területén szorul igazán alapvető felülvizsgálatra, más kérdésekben indokolatlan a nagy felbuzdulás. A *lex loci delicti commissi* egyeduralma fölött szerinte is eljárt az idő,²¹ de ennek az elvnek a meghaladásához (amely eleve nem valamifajta ősi jelensége a nemzetközi magánjognak, hanem csak a 19. században jelent meg)²² nem kell forradalom. Elegendő a megváltozott életviszonyok és az azokat követő anyagi kártérítési felelősségi jog és biztosítási jog fejleményeinek figyelembe vétele; így a szankció reparációs jellegének előtérbe kerülése: a veszélyes üzemi felelősség megjelenésével és a kötelező felelősségbiztosítás elterjedésével.²³ *Ehrenzweig* legfőképpen azt kérte számon amerikai kollégáinak reformjavaslatain, hogy azok konkrét jogviták eldöntéséhez nem alkalmazhatók kapcsolótényezőként, mert az elvek szintjén maradnak, túl általánosak. Ez valóban így van. *Ehrenzweig* emiatt vetette el *Curri*nek azt a felfogását, amely szerint annak az államnak a jogát kell alkalmazni, amelynek a legnagyobb érdeke fűződik ehhez (*governmental interest analysis*). Ugyanígy alkalmatlannak találta *Cavers* „preferencia elveit” (*principles of preference*) és *Leflarn*nak „az alkalmazandó jog kiválasztását befolyásoló megfontolásait” (*choice-influencing considerations*).²⁴ Ugyanezt kifogásolta *Ehrenzweig* a *Restatement Second* által elfogadott „legjelentősebb kapcsolat” (*most significant relationship*) elvénél is. Az európai szerzők által javasolt jogegységesítést és a *lex marcatoriat*²⁵ pedig nem tekintette általánosan üdvözítő realitásnak. *Ehrenzweig* az ún. *fórum-elméletet* (saját minősítése szerint: *lex-fori approach*-ot) helyezte szembe a megbírált felfogásokkal. Teóriája az eljáró fórum értékrendjének természetes evidenciáját három vonatkozásban, három szerepkörben emelte ki. Alapjelentőséghez jut a *lex fori* értékrendje saját anyagi jogi normái alkalmazási határainak megvonásánál, valamint – „azok alkalmazási igényének hiányában” – a helyükbe lépő egyes külföldi jogszabályok (nem az egész külföldi jogrendszer!) kijelölésében. Ez a *lex fori* alapvető („*basic*”) funkciójának, azaz természetes alkalmazási elsőbbségének magától értetődő következménye. A fórum értéktételezésén alapulnak másodsor a nemzetközi magánjog egyes általános részi

²⁰ MÁDL: *Vivódás*, 67. sk. o., 87-90. o.

²¹ Pars pro toto lásd *Babcock v Jackson*, 191 N. E. 2d 279 (N.Y. 1963). A folyamat kezdetéhez a német jogirodalomban lásd BINDER, Heinz: *Zur Auflockerung des Deliktstatuts*. *RabelsZ* 20 (1955) 401–499. o.; KROPHOLLER, Jan: *Ein Anknüpfungssystem für das Deliktstaut*. *RabelsZ* 33 (1969) 601–653. o.

²² SMITH, Clarence J. A.: *Torts and the Conflict of Laws*. *Modern Law Review* 20 (1957) 447-463 (450-452. o.).

²³ EHRENZWEIG: *General Part*, 70. skk. o.; EHRENZWEIG, Albert A.: *The Not so „Proper“ Law of a Tort: Pandora’s Box*. *The Int. and Comp. Law Quarterly* 17 (1968) 1-10. o.

²⁴ EHRENZWEIG: *General Part*, 57-92. o.

²⁵ KEGEL, Gerhard: *The Crisis of Conflict of Laws*. *Recueil des Cours* 112 (1964) 93-268. o.; SCHMITTHOFF, Clive M.: *Das Recht des Welthandels*. *RabelsZ* 28 (1964), 47-77. o.

intézményei; így az imperatív normák feltétlen érvényesülése, a közrendi záradék mikénti felfogása, a minősítés és (ez különösen új Ehrenzweig elméletében) az ún. erkölcsi tartalmú követelmények (*moral data*): a vétkesség, a jóhiszeműség és hasonló fogalmak értelmezése. Harmadrészt gyakran *kisegítő jogként* a *lex fori* játssza az *ultima ratio* szerepét is a nemzetközi magánjogi tényállások elbírálási folyamatában.²⁶ Itt említhetjük, hogy Ehrenzweig a Currie által felvetett *local data* gondolatot²⁷ az öröklés tekintetében fennálló alaki viszonyosság fennálltának megállapításához is alkalmazza²⁸ a – maga idejében elvi jelentőségű, precedenssé vált – Larkin ügy²⁹ kapcsán.³⁰ Megjegyezzük: a *local data* gondolatot lehet felfedezni azokban a törvényi szabályokban, amelyek a károkozó magatartás elkövetési helyének joga szerint rendelik megítélni azt, hogy e magatartás sértett-e közlekedési vagy más biztonsági szabályokat.³¹

3. Mádl tanulmánya több ponton *vitába száll* kaliforniai mesterével, elismerve ugyanakkor Ehrenzweig elméletének intellektuális erejét, „fundamentális jellegű monográfiának” nevezve a könyvét.³² Elfogadja Ehrenzweig kiinduló álláspontját; maga is úgy látja, hogy a *lex fori* valóban nemegyszer átüt „az elvileg külföldi jogok alkalmazását rendszerező kollíziós normák hálózatán, és a hazai jog érvényesülésének ez a tendenciája a nemzetközi magánjognak egyik általános és szinte természetes sajátossága”. Ehrenzweig gondolataival Mádl szerint is ki kell egészíteni a szocialista jogirodalom rendkívül leegyszerűsítő álláspontját, amely szerint „a fórumszemlélet a nagytőkés monopóliumoknak a gazdaságilag gyengébbekkel folytatott versenyének eszköze”. Az Ehrenzweig fórumelméletét illető kritikai észrevételei élén Mádl azt hangsúlyozza, hogy ez az elmélet az angolszász bírói esetjogban fogant, és csak ott érvényes, a törvényi jogban csak korlátozott szerepe lehet. Az írott jogot alkotó törvényhozónak ugyanis – ahogy Szász is leszögezte – „szükségképpen ki kell indulnia valamilyen racionális elvből”. Márpedig a fórumelmélet ilyen „átfogó elmélet gyanánt nem jöhet szóba”, mert egy „átfogó elméletnek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a jogterület minden lényeges intézményére kiterjedjen”. S az is lehet, írja Mádl, hogy az Ehrenzweig által bírált és elvetett felfogások alapot adhatnak ilyen elméletalkotásra. Ami pedig Rabel és Ehrenzweig művének ütköztetését illeti, Mádl arra hajlik, hogy azokat „egységben, egymás kiegészítéseképpen” helyes felfogni. Ez lehet a végkövetkeztetés, hiszen bár Ehrenzweig könyve újabb és értelemszerűen frissebb

²⁶ EHRENZWEIG: *General Part*, 93-104. o. V. ö. MÁDL: *Vívódás*, 72-79. o.; SIEHR, Kurt: *Ehrenzweigs lex fori-Theorie und ihre Bedeutung für das amerikanische und deutsche Kollisionsrecht*. *RabelsZ* 34 (1970) 585–635. o.

²⁷ CURRIE, i. m., 67. o.; v. ö. MÁDL: *Vívódás*, 90. o.

²⁸ EHRENZWEIG: *General Part*, 83-84. o.

²⁹ Kaliforniai Legfelsőbb Bíróság 416 P. 2d 473, 52 Cal. Rptr. 441.

³⁰ Lásd MÁDL: *Vívódás*, 88-92. o.

³¹ Lásd például 1979. évi 13. tvr. 34. § (1) bek.; 1987-es svájci törvény 142. cikk (2) bek.; 2004-es belga törvény 102. cikk.

³² MÁDL: *Vívódás*, 79-85. o.

forrásokra és adatokra támaszkodik, Rabel munkája viszont inkább összehasonlító jogi jellegű és van különös része is.³³

Megjelenése idején, az 1960-as évek végén példátlan jelentősége volt Mádl Ferenc tanulmányának: egycsapásra a diszciplína vitáinak sűrűjébe vezette be a magyar nemzetközi magánjogászokat. Szászy István 1938-ban megjelent monográfiájában³⁴ a maga korának nemzetközi színvonalán mutatta be a jogterület alapkérdéseit a specialista jogászai céh magyar képviselőinek. Mádl Ferenc dolgozata iránytűt adott a magyar jogászok kezébe a kortárs elméleti áramlatok megismeréséhez. Szemléletformáló jelentősége volt ennek az iránymutatásnak.

4. Ha mármost a 21. század elejéről visszatekintve értékeljük a 20. század közepén kulminált, az elméletben és (részben) a judikatúrában lezajlott forrongást, azt állapíthatjuk meg, hogy abból az *európai nemzetközi magánjog hasznosított többet*.³⁵ Úgy tűnik, hogy a konzervatívabb európai befogadó közeg (elmélet, törvényhozás és bírói gyakorlat) termékenyebb talajnak bizonyult az új ideák gyakorlati hasznosításához; talán éppen azért, mert csak a hagyományos, kikristályosodott anyagon át szűrve és megrostálva engedte magához az új tanokat. Egy kodifikáció óhatatlanul homogénebb eredményeket képes létrehozni, mint az amerikai bírói gyakorlat esetjogi jogfejlesztése. Emellett az európai elméleti feldolgozások némelyike már maga is szintézisek létrehozására törekedett.³⁶ Az elmélet eredményei így a törvényhozási gyakorlatra is hatással voltak: előbb a nemzeti jogalkotásban, majd az utolsó századforduló óta az uniós rendeleti jogalkotásban éreztették jótékony hatásukat. Az Európai Unió nemzetközi magánjogában még egy fejlemény érdemel figyelmet: a tagállamok bírósági határozatainak kölcsönös elismerése háttérbe szorítja az alkalmazott anyagi jog meghatározását és ezzel a kollíziós jogi jogtalálást.³⁷ Az amerikai teóriák többsége vagy beérte az indokolt (vagy egyenesen túlzott) kritikával, vagy olyan újításokat javasolt, amelyek a bírói gyakorlatot nem tudták meggyőzni. Ezért van az, hogy az USA államainak nemzetközi magánjogi bírói gyakorlatát még ma is a forrongás-közeli változatosság jellemzi. Ékesen bizonyítja ezt a megállapítást a

³³ Uo., 84-94. o.

³⁴ SZÁSZY István: *Nemzetközi magánjog*. MTA/Sylvester: Budapest 1938.

³⁵ VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi kollíziós jog az ezredfordulón*, in: *Ius privatum – ius commune Europae, Liber Amicorum Studia Ferenc Mádl Dedicata*. ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék: Budapest, 2001., 249-264. o.

³⁶ BUCHER, Andreas: *Grundfragen der Anknüpfungsgerechtigkeit im internationalen Privatrecht (aus kontinentaleuropäischen Sicht)*. Helbing & Lichtenhahn; Basel/Stuttgart 1975; SCHURIG, Klaus: *Kollisionsnorm und Sachrecht – zu Struktur, Standort und Methode des internationalen Privatrechts*. Duncker & Humblot: Berlin 1981.

³⁷ KOHLER, Christian: *Europäisches Kollisionsrecht zwischen Amsterdam und Nizza*. Manz: Wien 2001; JAYME, Erik – KOHLER, Christian: *Europäisches Kollisionsrecht 2000: Anerkennungsprinzip statt IPR*. IPRax, 21 (2001) 501–514. o.; LAGARDE, Paul (ed.): *La reconnaissance des situations en droit international privé*. Pedone: Paris 2013; WELLER, Marc-Philippe: Vom Staat zum Menschen: Die Methodentrias des Internationalen Privatrechts unserer Zeit. *RabelsZ*, 81 (2017) 747–780. o.

szerződésekre és a szerződésen kívüli kártérítési esetekre irányadó jog meghatározásánál alkalmazott kapcsolóelvek sokszínűsége.³⁸ Természetesen nem kell feltétlenül a bizonytalanság jelének tekinteni a változatosságot; lehet, hogy éppen az anyagi igazságot is jobban szolgáló rugalmasságról van szó. Figyelmet érdemel mégis, hogy az amerikai bíróságok azonos jogalapra épülő tényállások esetében nagyon eltérő kapcsolóelvek segítségével oldják fel a szövetségi tagállamok jogrendszereinek összeütközéséből adódó konfliktusokat. Ezzel szemben az európai kontinentális törvényhozás (és immár az uniós rendeletalkotás is) a fent ismertetett elméleti bírálatokból és javaslatokból általánosítható tanulságok levonására törekedett. Meg kell jegyezni ugyanakkor azt is, hogy a *Restatement Third* 2017-es tervezete, amely felhasználja Currienek az alkalmazandó jog kijelöléséhez fűződő állami érdeket középpontba állító elméletét (*governmental interest analysis*), és egyidejűleg nagy súlyt helyez a jogbiztonság szempontjaira, például a deliktualis kártérítési felelősségre logikus kapcsolóelv-rendszert épít fel.³⁹

A Mádl tanulmányának megjelenése után eltelt félévszázad után megállapíthatjuk azt is, hogy a nemzetközi kollíziós jog szerepével kapcsolatos egykori vita alapvető vízvonalatója: az anyagi jog és a kollíziós jog értéktételezésének és szerepének megítélése – újabb elemekkel bővülve – ma is létezik. Ma is vannak erőteljesen érvelő képviselői annak a felfogásnak, amely szerint a kollíziós jog világának társadalmilag alapvetően *értéksemlegesnek* kell lennie; a kollíziós szabályok funkciója és egyben saját értéke az adott jogviszonyra leginkább illő, legadekvátabb megoldást nyújtó anyagi jog kijelölése, azaz nem az anyagi jogi, hanem a nemzetközi magánjogi igazságosság érvényre juttatása. A társadalmi értékek védelme azután az alkalmazásra kijelölt anyagi jog (mindenekelőtt: a közjog) feladata. Talán a többségi álláspont ezzel szemben úgy véli, hogy a kollíziós jognak igenis vállalnia kell a társadalmi értékek szolgálatát, sőt a – maga eszközeivel – kifejezetten *társadalompolitikai funkciókat* is be kell töltenie, így az emberi jogok védelmét, a környezet védelmét és hasonlókat is szolgálnia kell.⁴⁰

III.

1. Egy évtizeddel később Mádl ismét szükségesnek látta, hogy kritikai szemlét tartson a nemzetközi jellegű magánjogi viszonyok szabályozásának elméleti megközelítésére született teóriák fölött, s hogy továbbfejlessze bírálatát és saját elméleti rendszert

³⁸ SYMEONIDES, Symeon C.: *Choice of Law in the American Courts in 2019: Thirty-Third Annual Survey*. Am. J. Comp. L. 68 (2020) 235–320. o.

³⁹ Restatement (Third) of Conflict of Laws (Am. Law Inst., Preliminary Draft No. 3, 2017). Lásd SINGER, Joseph W.: *Choice of Law Rules*. Cumberland Law Review 50 (2020) 347-385. o.

⁴⁰ Az értéksemleges és értékorientált nemzetközi kollíziós jogra vonatkozó egykori nézetek értékeléséhez lásd VÉKÁS Lajos: *Wertorientierung und ihre Grenzen im IPR*, in: HOLL, Wolfgang (Hrsg.): *Internationales Privatrecht, internationales Wirtschaftsrecht*. Heymann: Köln/Berlin/Bonn/München 1985,145-160. o.

alkosson.⁴¹ Monográfiává nőtt áttekintésében és bírálatában röviden kitér azokra a felfogásokra, amelyekkel az imént tárgyalt tanulmányában foglalkozott,⁴² és minduntalan vissza is utal azokra, de középpontba az azóta megjelent új elméleti megközelítést: a *transznacionális* magánjog vagy transznacionális kereskedelmi jog név alatt összefoglalt nézetek⁴³ bemutatását („Tézis”)⁴⁴ és kritikai meghaladását („Antitézis”)⁴⁵ helyezi. Ennek eredményeként fejti ki saját elméletét, amelyet *összehasonlító jogi szintézis elmélet* elnevezés alatt foglal össze („Tentatív szintézis”).⁴⁶ E könyve második részében fejti ki Mádl koherens formában a *nemzetközi kapcsolatok jogára* mint „összefüggő komplex jogterületre és diszciplínára” vonatkozó elméletét is.⁴⁷

A könyv két részében összegezett két nézetrendszer mögött ugyanaz a meggyőződés munkál: a korábbi elméletek nem képesek, „elégtelenek” a valóság tükrözésére, a „tények lázadnak a régi rend ellen”. A mai olvasót is magával ragadja a Szerző intellektuális ereje és bátorsága, amellyel – empátiája mellett is – képes megtalálni a bírált nézetek gyenge pontjait, és azokkal ütköztetni saját álláspontját. Egyetértéssel idézzük *Palásti* Gábor véleményét: Ez a könyv „tágra nyitotta a kaput Magyarországon a nemzetközi magánjog akkorra már igen élénk nemzetközi folyamatai és a kapcsolódó nemzetközi anyagi magánjogi jogegységesítés világa előtt, és máig ható paradigmaváltást eredményezett”.⁴⁸

2. A transznacionális magán-, illetve kereskedelmi jogra vonatkozó elméletek közös kiindulópontja a korábbi, klasszikusnak nevezett kollíziós nemzetközi magánjoggal való elégedetlenség; mind *Ehrenzweig*, mind *Langen* ezt a korábbi állapotot kívánja meghaladni, mert az a gyakorlatban rengeteg bizonytalansággal jár, és nem igazán működőképes a *lex mercatoria* doktrína sem, a nemzetközi anyagi jogegységesítés pedig gyermekcipőben jár. Közös ezekben a felfogásokban az is, hogy nem absztrakt vitát folytatnak, hanem bírálatukat a bírói gyakorlatban felmerült konkrét nehézségekkel támasztják alá. A két felfogás magja is nagyon rokon.⁴⁹ *Ehrenzweig* transznacionális magánjoga a nem kereskedelmi jogi viszonyokra, így a családjogi viszonyokra is

⁴¹ MÁDL Ferenc: *Összehasonlító nemzetközi magánjog – A nemzetközi kapcsolatok joga*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest 1978, a továbbiakban: MÁDL: *Összehasonlító nemzetközi magánjog*.

⁴² MÁDL: *Összehasonlító nemzetközi magánjog*, 21-24. o.

⁴³ Lásd mindenekelőtt EHRENZWEIG, Albert A.: *Specific Principles of Private Transnational Law*. Sijthoff: Leiden 1968, a továbbiakban: EHRENZWEIG: *Specific Principles*; LANGEN, Eugen: *Transnational Commercial Law*. Sijthoff: Leiden 1973.

⁴⁴ MÁDL: *Összehasonlító nemzetközi magánjog*, 26-50. o.

⁴⁵ Uo., 51-87. o.

⁴⁶ Uo., 88-165. o.

⁴⁷ Uo., 169-281. o.

⁴⁸ PALÁSTI Gábor: Bevezetés, in: CSEHI Zoltán (szerk.): *Magyarázat a nemzetközi magánjogról*. Wolters Kluwer Hungary: Budapest 2020, 40. o.

⁴⁹ Lásd MÁDL: *Összehasonlító nemzetközi magánjog*, 85-87. o.

kiterjed, és az egyes jogrendszerek – lényegüket tekintve – *közös speciális szabályaiból, elveiből* építhető fel. A javaslat szerint ugyanakkor a bírónak csak abban a szűk körben kell a különben nem alkalmazható anyagi jogi normák értelmezésével és összehasonlító jogi elemzéssel transznacionális magánjogi szabályokat alkotnia, ahol nincsenek egyértelmű tételes nemzetközi magánjogi szabályok.⁵⁰ Langen ezen a körön túlterjeszkedik; nézete szerint minden jogvitára szükséges transznacionális normát kreálni. Egyébként az ő elmélete nagyon hasonlít Ehrenzweig felfogásához. Az általa tett javaslat lényegében egy módszer a nemzetközi ügyek helyes megítéléséhez, maga a transznacionális kereskedelmi jog pedig nem más, mint az érintett felek szerinti jogrendszereknek az adott vitára vonatkoztatható *közös lényeges tartalma* alapján megállapított szabályok összessége.⁵¹ A tömörített fogalom-meghatározás is mutatja, hogy Langen transznacionális jogra vonatkozó felfogása szépen kidolgozott teória, amely azonban konkrét jogszolgáltatásra kevésbé alkalmas. Mádl könyve helytállóan mutat rá erre. Kisebb horderejű ellenvetések mellett azt állapítja meg, hogy a transznacionális jog nem is tekinthető jognak.⁵²

3. Mádl saját elméletének kidolgozásához, a „tentatív szintézis” megalkotásához a korábbi nézetek egyes „realista elemeinek” elfogadását tekinti kiindulópontnak. Mindenekelőtt az összehasonlító jogi módszer alkalmazását tartja követendőnek, és ezt az elemet egyesíti más teoretikus mozzanatokkal a saját, *összehasonlító jogi szintéziselméletnek* nevezett nézetrendszerében. A szintézisben integrálni kívánja a „transznacionális koncepció (különösen...a transznacionális normaképzési eljárás) egyes elemeit is. Elméletének előnyét az eredeti transznacionális jogi koncepcióval szemben elsősorban abban látja, hogy az „a Kelet-Nyugat relációra is vonatkozik”. Emellett nyíltan vallja, hogy nem kíván jog lenni, hiszen ezt a szerepet nyilvánvalóan nem tudja betölteni; viszont „nagyobb hatósugarú, mert modellként...a jogalkotóhoz, a bíróhoz és a jogtudományhoz egyaránt” szól.⁵³ Mádl előbb a maga tiszta formájában fejti ki szintetizált elméletét.⁵⁴ Ezt követően pedig egyes intézmények tükrében teszteli, „kísérleti igazolásban” mutatja be azt.⁵⁵ Olyan kritikus területeket választ ehhez, amelyek a korábbi elméleti alapállás mellett is sok vitát váltottak ki: a jogválasztást, a vissza- és továbbutalást, a viszonyosságot, valamint a jogi személyekre és a deliktuális kártérítési felelősségre alkalmazandó jog meghatározását vizsgálja a hagyományos szemléletben és a saját elmélete alapján. A tárgyalt problémák kapcsán meggyőzően demonstrálja, hogy a szocialista jogtudomány hagyományosan axiomatikusan közelítette meg ezeket a kérdéseket, és ezért szükségszerűen merev, valóságidegen

⁵⁰ EHRENZWEIG: *Specific Principles*, 89-92. o.

⁵¹ LANGEN: i. m., 33. o.

⁵² MÁDL: *Összehasonlító nemzetközi magánjog*, 51-80. o.

⁵³ Uo., 88-102. o.

⁵⁴ Uo., 102-137. o.

⁵⁵ Uo., 137-165. o.

válaszokat adott rájuk. Az összehasonlító jogi szintézis viszont rendszerint segít rugalmas megoldást találni.

IV.

1. A kollíziós nemzetközi magánjogtudomány reformelméleteinek közvetítésével és saját elméletének megalkotásával párhuzamosan Mádl Ferenc egy átfogó *törvény előkészítésén* dolgozott. A kodifikáció lehetőségét a megváltozott nemzetközi és belpolitikai viszonyokban észlelhető enyhülő légkör teremtette meg, és ugyanezek a változások növelték a kodifikáció iránti igényt is. A hidegháború vége és a két világháború közötti „békés együttélés” a nemzetközi vagyoni- és személyforgalom megélénküléséhez és egyben a magánjogi természetű nemzetközi viszonyok minőségi differenciálódásához vezetett. Ez a világméretű jelenség külön hangsúllyal esett latba Magyarország esetében, mivel gazdaságunk máig rendkívül nyitott, nemzeti jövedelmünk zömében a külkereskedelemben realizálódik, s a nemzetközi turizmus is jelentős szerepet játszik. Ezek a fejlemények számottevő mértékben megnövelték a nemzetközi magánjogilag is szabályozást igénylő életviszonyok számát.

1968-ban jelent meg az a törvénytervezet, amelynek koncepcióját Mádl Ferenc és Szászy István dolgozta ki, a normaszöveg megalkotásában rajtuk kívül *Kreskay* Ferenc professzor vett részt.⁵⁶ (Mádl nemes emberi gesztusának tulajdoníthatjuk az akkor már évtizedek óta félreállított nemzetközi híru tudós, Szászy István bekapcsolását a törvény előkészítésébe.)

2. A kodifikáció társadalmi és tudományos háttéréről is beszámol Mádl egy szemle-cikke.⁵⁷ Ebben összefoglalja azokat a körülményeket, amelyek egy nemzetközi kollíziós jogi törvény megalkotását szükségessé teszik. Gazdaságunk nyitottságát, külkereskedelmünk növekvő forgalmát számszerű adatokkal is bemutatja, és áttekintést ad hatályos belső jogforrásokról, továbbá a területet átszövő nemzetközi egyezményekről. Külön kitér a diszciplína korabeli magyar tudományára: *Szászy* monográfiáinak szemlézése,⁵⁸ *Réczei* fent hivatkozott könyvének⁵⁹ kiemelése és saját kismonográfiájának⁶⁰ említése mellett részletesen foglalkozik az éppen akkor megjelent új összefoglaló művel, *Világhy* Miklós tankönyvével.⁶¹ Joggal emeli ki és behatóan méltatja Mádl, hogy *Világhy* munkája „a kollíziós jogi normák mellett a közvetlenül

⁵⁶ Tervezet Magyarország nemzetközi magánjogi törvényéhez. MTA Állam- és Jogtudományi Intézet: Budapest 1968, 20 p.

⁵⁷ MÁDL Ferenc: Új szakasz a magyar nemzetközi magánjogban? Állam- és Jogtudomány. 11 (1968) 285-317. o., a továbbiakban: MÁDL: Új szakasz.

⁵⁸ SZÁSZY István: *Az európai népi demokráciák nemzetközi magánjoga*. Akadémiai: Budapest 1962; SZÁSZY István: *Nemzetközi polgári eljárásjog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest 1963.

⁵⁹ RÉCZEI: i. m.

⁶⁰ MÁDL: *Külkereskedelmi monopólium*.

⁶¹ VILÁGHY: i. m.

jogrendező szabályok világát is a nemzetközi magánjog körébe vonja”, és ezzel a nemzetközi magánjognak egy tágabb fogalmából indul ki.⁶² Az elismerő értékelést ugyanakkor vitatkozó, kérdéseket felvető észrevételek is kísérik, amelyek elsősorban a széles értelemben felfogott jogterület határait keresik,⁶³ és a nemzetközi magánjog modern tudományának fényében egészítik ki Világhy előadását.⁶⁴

A gazdasági viszonyok és a társadalmi körülmények komplex bemutatása és a tudományos eredmények summázása után a cikk az 1968-as tervezet mögötti *elvi megfontolásokat* összegezi.⁶⁵ A kodifikátorok hangsúlyozottan a gazdasági-társadalmi valóságból és az ország nemzetközi kapcsolatainak fejlesztési igényéből indultak ki. Szemük előtt egy átfogó törvény megalkotása lebegett. Ezért elvi kérdésként kellett kezelni, hogy a leendő törvény szabályozza a nemzetközi családjogi viszonyokat, a nemzetközi munkaszerződést és a nemzetközi eljárásjog fő kollíziós normáit is. A kodifikáció irányítói, mindenekelőtt Szászy és Mádl ismerték a nemzetközi kollíziós jog külföldi tudományos eredményeit, és tudatosan építeni kívántak azokra, maximálisan hasznosítani akarták az összehasonlító jogi módszer lehetőségeit. A tervezet egy jogviszonyra lehetőleg egyetlen jogrendszer alkalmazását célozta meg, amennyire lehet, tudatosan került a *dépeçage*-ből adódó problémákat, a főbb szerződéstípusokra külön kapcsolószabályokat adott, és kilátásba helyezte a *lex loci delicti commissi* elvének áttörését.⁶⁶ Az elvi kérdések közül behatóan foglalkozik a tanulmány az *akarati autonómia* határaival, a jogválasztási jog megengedésével. Ez a kérdés azidőben még csak a szerződések világában volt realitás. Mádl az érveket és ellenérveket már korábban összefoglalta,⁶⁷ és ebben a dolgozatában egyértelműen kiáll a szerződő felek kollíziós jogi értelemben vett jogválasztási lehetősége mellett.⁶⁸

3. A következő évben, 1969-ben a Magyar Jogász Szövetség Siófokon tartott Kongresszusán a Nemzetközi Magánjogi Szekció is napirendre tűzte a nemzetközi magánjogi törvény tervezetének megvitatását. A bevezető referátumot Mádl Ferenc tartotta: „Elméleti megfontolások gyakorlati célra nemzetközi magánjogi norma alkotásához” címmel.⁶⁹ Mádl az alkalom adta lehetőséggel élve, kifejezetten programadó előadást tartott, és a címben jelzett igénnyel tárgyalta a választott témát. A siófoki expozében letisztulva, a kodifikáció szolgálatában, e célnak alárendelve jelennek

⁶² MÁDL: Új szakasz, 295- 298. o.

⁶³ Uo., 298-303. o.

⁶⁴ Uo., 304-317. o.

⁶⁵ Uo., 293-295. o.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ MÁDL: *Külkereskedelmi monopólium*, 151- 187. o.

⁶⁸ MÁDL: Új szakasz, 291-293. o. Emlékeztetünk arra, hogy négy évtizeddel korábban SZÁSZY István csak az anyagi jogi értelmű jogválasztást tartotta elfogadhatónak: *A szerződő felek jogszabályválasztó joga a nemzetközi kötelmi jogban*. Tébe: Budapest 1929.

⁶⁹ Az előadás, továbbá ASZTALOS László, BÁNRÉVY Gábor és KRESKAY Ferenc korreferátuma, valamint a vita összefoglalója megjelent a Jogtudományi Közlöny 24 (1969) évfolyamának 9. számában, 451 skk. o.

meg az egyidejűleg született írás, a „Vívódás” gondolatai. Az előadásban is a nemzetközi magánjogi gondolkodás valósághoz közelítése áll a mondanivaló középpontjában; ahogy Mádl fogalmaz: „nemzetközi magánjogi szemléletünk fogyatékosága: nem vagyunk elég közel a valósághoz”, „reáltudományi szemlélet és elmélet kell”.⁷⁰ A kodifikáció szükségessége melletti egyértelmű kiállást („kodifikálni kell!”) követően az előadás ezt a szemléletváltást tartja a legfontosabbnak, ezt sürgeti az axiomatikus közelítés helyett. A referátum az 1968-as tervezet mögötti elvi megfontolásokat kritikailag mutatja be. A megfogalmazás világossága, a gondolatvezetés logikája mutatja, hogy az előadó nem hiába „vívódott” évek óta a taglalt kérdésekkel, alig kikezdehető érveit sokadszorra gondolta át. A referátumot félévszázad távlatából is a korabeli magyar jogtudomány egyik gyöngyszemének tekinthetjük.

A nemzetközi magánjog kodifikációjához szükségesnek tartott általános elméleti-módszertani kérdések kifejtése során Mádl először a politikai gyökerű ellenérzésekkel szemben érvel: a békés nemzetközi kapcsolatok szükségességére hivatkozik, a kelet-nyugati kereskedelem igényeire apellál. Az előadás első része a továbbiakban szembeszáll a jogválasztás megengedésével szembeni politikai természetű előítéletekkel, és a gyakorlati megközelítést hiányolja, a nemzetközi magánjog könyvtudomány jellegét bírálja más kérdések megválaszolásánál (például a *renvoi* kezelésénél) is.⁷¹ Magában a kollíziós jogi szabályalkotás folyamatában két „viszonylagosan különálló” fázis között tesz különbséget. Elsőként „a valóságnak, a komplex társadalmi-gazdasági, anyagi vagy forgalmi viszonyok igényeinek” feltárását tartja szükségesnek. Ebbe az első fázisba sorolja a „lehetséges jogi konfliktustípusok” számbavételét, az anyagi jogi normarendszerek rendezési alternatíváinak és a lehetséges kollíziós normák variánsainak feltérképezését is. Itt, az „A-szférában” csak a szigorúan „verifikálható” megállapításoknak van létjogosultsága.⁷² A normatétel megfogalmazásánál (a „B-szférában”) alapvetően az „A-szféra” eredményeire kell építeni, de itt „számos változó és szubjektív”, „önmagában természetesen szintén valós elem” is szerepet játszik. Ez utóbbiak közé sorolja Mádl az ország gazdasági érdekeinek figyelembe vételét a szerződések szabályozásánál, azt a politikai igényt, hogy a külföldön letelepedett magyar állampolgárok lehetőleg a magyar jog uralma alatt tartsuk státusügyekben és hasonló szempontokat.⁷³ A kifejtett ideális megközelítést a kollíziós normák megalkotásánál Mádl – a természettudományos módszerek analógiájára – „reáltudományi elméletnek” nevezi. Tisztában van azzal, hogy optimális eredmény

⁷⁰ MÁDL Ferenc: *Elméleti megfontolások gyakorlati célra nemzetközi magánjogi norma alkotásához*. Jogtudományi Közlöny 24 (1969) 451-463. o. (451 o.).

⁷¹ MÁDL, uo., 452-454. o.

⁷² MÁDL, uo., 454-455. o.

⁷³ MÁDL, uo., 455-456. o.

nehezen érhető el, egy teljes „reáltudományi elmélet” aligha alkotható, de a törvényalkotásnál erre kell törekedni, közelíteni kell ebbe az irányba.⁷⁴

Az előadás második része – az előbbieken tömörítve összefoglalt elmélet „demonstrálásaképp” – „néhány konkrét jogintézmény mikénti szabályozásának” lényegét és háttér-megfontolásait fejti ki. Itt száll síkra a szerződő felek jogválasztási jogának elvi elismerése, a *renvoi* behatárolt elfogadása és – a szerzői jog példáján – a viszonyosság vélelmének felállítása mellett.⁷⁵ A jogi személyek személyes jogának meghatározásánál differenciált szabályozást javasol: a főszabályként elfogadandó inkorporációs/bejegyzési elvet kiegészítő jelleggel a székhely-elvvel kombinálná.⁷⁶ Végül e tanulmányban is összegezi a *lex loci delicti commissi* elvét kikezdő társadalmi fejleményeket.⁷⁷ Megállapíthatjuk, hogy a Mádl előadásában elfoglalt álláspontok többségükben megjelentek első törvényünkben is.

4. Az 1968-as tervezet közzététele és a siófoki előadás után egy további évtizednek kellett eltelnie, és ezalatt Mádl Ferencnek és kollégáinak még további szakmai viták sorát és számos politikai csatát kellett megvívnia addig, amíg Magyarország *első nemzetközi magánjogi törvénye* megszületett.⁷⁸ Ezt a jogszabályt 1979. május 31-én hirdették ki, és a törvényerejű rendelet ugyanezen év július 1-jén lépett hatályba.

A törvény értékeléséhez szükségesnek látszik röviden felidézni a magyar nemzetközi magánjog *akkori állapotát*. A jogforrások jelentékeny része a 20. század közepéig az ún. nemzetközi szokásra, illetve a magyar bírói gyakorlatban kialakított *szokásjogi* tételekre épült. Ez jellemezte mindenekelőtt a nemzetközi szerződések jogát, de jelentős volt a szokásjog szerepe egyéb területeken (például az öröklési jogban) is. Még az 1959-es Polgári Törvénykönyv életbe lépése után is fennmaradt ez a helyzet. Az 1960. évi 11. sz. törvényerejű rendelet (Ptké. I.) kifejezetten hatályban tartotta a nemzetközi magánjogi tárgyú felsőbbbíróági (jórészt még a II. világháború előtt hozott: kúriai) iránymutató döntéseket [5. § (3) bek.]. Emellett már a 14. századtól *írott jogszabályok* is tartalmaztak – jobbára szétszórt, részletkérdéseket érintő – nemzetközi magánjogi rendelkezéseket.⁷⁹ Ezek a tételes szabályok a 19. században, Magyarország erőteljesebb kapitalizálódásával egyre szaporodtak a magyar törvényekben. Ebben az időszakban jutottak jelentősebb jogforrási szerephez a magyar nemzetközi magánjog számára a nemzetközi *kereskedelmi egyezmények* és a *jogsegélyegyezmények* is, amelyek

⁷⁴ MÁDL, uo., 456-457. o.

⁷⁵ MÁDL, uo., 457-459. o.

⁷⁶ MÁDL, uo., 459-461. o.

⁷⁷ MÁDL, uo., 461-462. o.

⁷⁸ 1979. évi 13. számú törvényerejű rendelet a nemzetközi magánjogról.

⁷⁹ Lásd BÓNIS GYÖRGY: *Középkori jogunk elemei*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest, 1972; ZLINSZKY JÁNOS: *A nemzetközi magánjog kezdetei Magyarországon*. Jogtudományi Közlöny 36 (1981), 941–949.

kereskedelmi és ügyleti feltételeket állapítottak meg, és tartalmaztak joghatósági és kollíziós jogi (vagyonjogi, öröklési jogi) szabályokat is. A 20. század második felében alkotott, nemzetközi magánjogi rendelkezéseket is tartalmazó fontosabb törvények közül ki kell emelni a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényt (rég. Pp.), az ennek hatálybaléptetéséről rendelkező 1952. évi 22. tvr-et (rég. Ppé.), az 1952-es családjogi törvény (Csjt.) hatálybalépése és végrehajtása tárgyában kiadott 1952. évi 23. tvr-et (Csjté.). A nemzetközi magánjogi szabályoknak ebben a dzsungelében vágott rendet az 1979. évi 13. sz. törvényerejű rendelet.

Az 1979-ben elfogadott első átfogó, kódexigényű jogszabályt évekig nem kellett módosítani. A kódex igazán jelentős változtatására első ízben 2000-ben, az európai uniós tagság előkészítése keretében került sor. A nemzetközi kollíziós jog *európai uniós egységesítési folyamatának felgyorsulása*, az un. Brüsszel-rendeletek és Róma-rendeletek hatályba lépése miatt azután 2000-2012 között – csak a legfontosabbakat említve – a törvény joghatósági-, eljárásjogi-, elismerési és végrehajtási,⁸⁰ továbbá kötelmi jogi,⁸¹ családjogi,⁸² és munkajogi⁸³ szabályait is lényegesen módosítani kellett. Magyarország *európai uniós tagsága* (2004. május 1.)⁸⁴ pedig egészében is új fejezetet nyitott a magyar nemzetközi magánjog forrásai szempontjából is.

Közel négy évtized alatt az 1979-es kódex bírósági, egyéb hatósági (közjegyzői, gyámhatósági, anyakönyvvezetői stb.) és választottbírósági gyakorlata figyelemre méltóan kiteljesedett. Különösen nemzetközi családjogi, hagyatéki és baleseti kártérítési ügyekben került sor rendelkezéseinek gyakori alkalmazására, de szép számmal fordultak elő az 1979-es kódex hatálya alá tartozó magánjogi szerződések is. A kodifikáció jelentőségét és alkotóinak, elsőként Mádl Ferencnek *érdemeit* nem lehet eléggé elismeréssel méltatni.

Ilyen előzmények után és az így megváltozott körülmények között került sor 2017-ben az új nemzetközi magánjogi törvény megalkotására,⁸⁵ amelynek előkészítésében Mádl Ferenc kivételes tudományát sajnos már nélkülöznünk kellett.⁸⁶

⁸⁰ 2000. évi CX. törvény, 2005. évi XXXVI. törvény, 2008. évi XXX. törvény, 2012. évi LXXVI. törvény

⁸¹ 2009. évi IX. törvény

⁸² 2002. évi XLV. törvény, 2009. évi XXIX. törvény, 2010. évi CXXVII. törvény, 2011. évi LXVII. törvény

⁸³ 2009. évi IX. törvény

⁸⁴ Lásd ennek nemzetközi magánjogi vonatkozásaihoz a 2004. évi XXVII. törvényt.

⁸⁵ 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról.

⁸⁶ Az új törvényhez lásd BERKE Barna/NEMESSÁNYI Zoltán: *Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai*. Hvgorac: Budapest, 2016; RAFFAI Katalin: *A magyar nemzetközi magánjog megújulása – néhány észrevétel a nemzetközi magánjogi törvény újrakodifikálásáról, különös tekintettel a törvény általános részére*. Külgazdaság 2017, 53 skk.; MÁTYÁS Imre: *Az új nemzetközi magánjogi törvényről*. Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica 2017, 353 skk.; VÉKÁS Lajos: Az új nemzetközi magánjogi törvényről. Jogtudományi Közlöny 73 (2018), 413-421. o.; VÉKÁS Lajos/NEMESSÁNYI

V.

Az 1979-es kódex elfogadása és gyakorlatának első évei után Mádl Ferenc elérkezettnek látta az időt egy kézikönyvként is használható *átfogó tankönyv* megírására. Az első kiadás 1981-ben jelent meg,⁸⁷ és ma, negyven évvel később a tizedik kiadás kerül majd nyomdába. A tankönyv koncepciójában – a korábbi tudományos műveiben kifejtettek alapján – túlterjeszkedett a szűk értelemben vett (kollíziós) nemzetközi magánjog keretein. Fentebb kiemeltük, hogy Mádl „nemzetközi kapcsolatok joga” elnevezés alatt egy komplex diszciplína elméletét alkotta meg.⁸⁸ A *kollíziós nemzetközi magánjog* teljes anyaga mellé a *nemzetközi kapcsolatok jogának egy része* szervesen beépült a tankönyvbe, és pedig nem külön testként, hanem a kollíziós jog különös részi kérdéseivel tematikusan egybeépítve. Ennek megfelelően a kollíziós jogon túlterjeszkedő kérdések szerepelnek az állam, a jogi személyek és a külföldiek jogállásának szabályozásáról szóló fejezetekben. Jelentősnek tekinthető a tulajdon és a külföldi beruházások védelmének tárgyalása a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban. Helyet kaptak a könyvben az Incoterms és a szerződési jog főbb nemzetközi egyezményes forrásai, mindenekelőtt az áruk nemzetközi adásvételéről Bécsben 1980-ban létrejött egyezmény (CISG) szabályai és azok gyakorlata. Nem utolsósorban kellő terjedelemben tárgyalja a tankönyv a nemzetközi szerzői jog és az iparjogvédelem anyagát.

VI.

Mádl Ferenc meghatározó alkotója volt a nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági jog tudományának a 20. század második felében. Életműve ma is él, és hatni fog a következő generációk civilistáira is. E sorok írója *személyes hálával* őrzi emlékét azért is, mert Mádl Ferenc – sok baráti-kollegiális gesztusát betetőzve – társszerzőnek hívta meg a nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági jog alapjait tárgyaló művéhez. Ez az együttműködés nemcsak megtisztelő volta és a személyes tudományos

Zoltán/OSZTOVITS András (szerk.): A nemzetközi magánjogról szóló törvény kommentárja. Hvgorac: Budapest 2020; CSEHI Zoltán (szerk.): *Magyarázat a nemzetközi magánjogról*. Wolters Kluwer Hungary: Budapest 2020.

⁸⁷ MÁDL FERENC/VÉKÁS LAJOS: *Magyar nemzetközi magánjog – a nemzetközi kapcsolatok jogának főbb elemeivel*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest 1981. A szerkezetében és lényegi tartalmában nem változott második kiadás (1985) és az azt követő – részben alapvetően átdolgozott tartalmú – kiadások (1992, 1997, 2000, 2004, 2012, 2015, 2018) már a főcímben kifejezték, hogy a könyv nemcsak kollíziós jogot tartalmazott, hanem a Mádl koncepciója szerinti nemzetközi kapcsolatok jogát is: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi kapcsolatok joga*. A könyv két angol nyelvű kiadásban is megjelent: Ferenc MÁDL/Lajos VÉKÁS: *The Law of Conflicts and Foreign Trade*. Akadémiai Kiadó: Budapest 1987; 2., átdolgozott kiadás: *The Law of Conflicts and of International Economic Relations*. Akadémiai Kiadó: Budapest 1998.

⁸⁸ MÁDL: *Összehasonlító nemzetközi magánjog*, 169-235. o.

fejlődés új távlatainak megnyitása miatt emlékezetes számomra, legalább ennyire fontos volt akkor lelkiismereti okokból is. A Mádl Ferencsel együtt művelt diszciplínák monografikus feldolgozása tudományos menedékhelyet biztosított egy politikai és ideológiai előítéletektől, elvárásoktól és kényszerektől uralt korban. A közös könyv megírása olyan tudományterületek művelésére adott lehetőséget, amelyben az akkor kötelezően elvárt ideológiai főhajtást is mellőzni lehetett.